

روایت مانویان از خیانت یهودا به مسیح

محمدحسن جلالیان چالشتری*

چکیده

متنی مانوی به زبان پهلوی اشکانی در دست است که در آن با رویکردی منطبق با اصول و عقاید مانویان به روایت ماجرای پایان زندگی مسیح و خیانت یهودا پرداخته شده است. یکی از بحث‌انگیزترین و مورد مناقشه‌ترین بخش‌های این متن نحوه اجرای خیانت توسط یهوداست. این بخش از متن به رغم وجود دست‌نویس‌های متعدّد، در هیچ یک از دست‌نویس‌ها به صورت کامل ضبط نشده و آثار محو و تکه تکه باقی‌مانده از کلمات کلیدی آن باعث ارائه نظرات گوناگون و متناقض با نصّ صریح سه انجیل از اناجیل اربعه و نیز روایت کفالا یا از سوی دانشمندان گردیده است. در این نوشتار با بازنگری دوباره دست‌نویس‌ها و امکانات زبانی متن به قرائتی که هم‌راستا و منطبق با روایتهای اصلی و ناقص تمامی نظرات پیشین است ارائه گردد.

کلیدواژه‌ها: مسیح، یهودا، بوسه، پهلوی اشکانی، انجیل.

۱. مقدمه

در میان متون مانوی چند متن به زبان پهلوی اشکانی با محتوای مصائب مسیح و مصلوب شدن او یافت شده است. در یکی از این متون به ماجرای خیانت یهودا و نحوه این خیانت اشاره شده است. این متن را پژوهشگران متون مانوی با بررسی و یافتن قطعات مربوط به هم به صورت متنی نسبتاً کامل بازسازی و بارها منتشر کرده‌اند. بخش نخست این متن که ماجرای مذکور نیز در آن ضبط است نخست بار توسط آندریاس و هنینگ (۱۹۳۴: ۳۷-۳۸)

* استادیار گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه تبریز، mh_jalalian@tabrizu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۸/۱۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۱۰

منتشر شد. سپس هنینگ (۱۹۴۴: ۱۴۳ یادداشت ۶) قسمتی از آن را با بازنگری و اصلاحات تنها به صورت حرف‌نویسی، بدون ترجمه به چاپ رسانید. زوندرمان (۱۹۶۸: ۳۹۴ به بعد) نیز آن را به همراه سایر متون مانوی متأثر از انجیل منتشر کرد^۱. بویس (۱۹۷۵: ۱۲۷-۱۲۸) نیز این متن را به همراه برخی توضیحات حرف‌نویسی کرده است و کلیمکایت (۱۹۹۳: ۷۱-۷۵) ترجمه آن را به همراه یادداشت‌هایی ارائه کرده است. جدی‌ترین اثری که به صورت اختصاصی به این متن پرداخته اثر مورانو (۱۹۹۸) است که با بررسی و تطبیق کلیه دستنویس‌های موجود از آن به ارائه ویراسته‌ای کامل از آن اقدام نموده است. همو (۲۰۱۱) در مقاله‌ای کوتاه با بررسی دوباره بخش نخست به ارائه نظری جدید در مورد چگونگی خیانت یهودا دست یازیده است. آنچه در این متن بیش از بقیه بخشها مورد توجه دانشمندان واقع شده همین موضوع خیانت یهودا است. در این مقاله پس از ارائه حرف‌نویسی و واج‌نویسی و ترجمه بخش نخست به طرح پیشنهادی در مورد موضوع مذکور پرداخته خواهد شد.

۲. حرف‌نویسی و آوانویسی و ترجمه متن

1 wygr'syd br'dr'n wjydg'n 2 pd 'ym rwc gy'nyn bwxtgyft 3 pd myhr m'h pd sxt 4
cf'rds o kd prnybr'd 5 yyšw' bgpwhr oo ng'h kryd 6 hrw bg 'mwst'n oo kw kd 7 gd
jm'n 'nj'myšn o pd mrd 8 pwhr frwd'd 'šmg'n o 'wd 9 'šyj'd hw bzg 'mwg xwd'y 10
db pdmwxt h'm'fr's bwd 11 'hynd o 'ywšt 'c 'br 12 dw'dys g'h'n o 'w d'm 13 'dryn
jhr ryxt 'w z'dg'n o 'wd 14 pdr'y'd hw mrn t'st oo yhwd'n 15 msyšt bg 'spsg'n db 16
'wmws'd swnd'g qft 17 pdycyhr 'x'zynd 'br mrd 18 pwhr o bzgyft 'ndyšynd z'wr 19
wyg'h 'mwrtynd pd drwg 20 dwšfr s't'n ky cyd 'ywšt 21 'w fryštg'n o hw wxd 'šyft 2
'w crg cy mšyh' o kyrdwš 23 b'rg 'škrywt'h 'bzftg 24 fryhstwm 'mwst'c 25
'bjyrw'ng'n oo

1 wiyrāsēd brādarān wižīdagān 2 pad im rōž gyānēn bōxtagīft 3 pad mihr māh pad
saxt 4 čafārđas kađ parniβrād 5 yišō baypuhr nigāh karēd 6 harw bay amwastān kū kađ
7 gad žamān anjāmišn pad mard 8 puhr frawadād išmagān ud 9 āšēžād hō bazag
āmōg/ammōg xwadāy 10 daβ padmōxt hāmāfrās būd 11 ahēnd āyušt až abar 12 dwādēs
gāhān o dām 13 ađarēn žahr rēxt o zādagān ud 14 padrāyād hō maran tāst yahūdān 15

masišť bay ispasagān daβ 16 ōmūsād sundāg kaft 17 padižihr āxāzēnd abar mard 18
puhr bazagīft andēšēnd zūr 19 wigāh amwardēnd pad drōy 20 dušfarr sātān kē čīd āyušt
21 ō frēštagān hō wxad āšīft 22 ō čarag čē mašīhā kird-uš 23 bārag iškariōtā abzaftag
24 frihistom amwast až abzīrwānagān

برخیزید ای برادران برگزیده در این روز مقدس رستگاری^۲ در ماه مهر در روز چهاردهم، هنگامی که عروج کرد عیسی، پسر خدا. بنگرید ای همه مؤمنین به خداوند، که هنگامی که برای پسر انسان زمان انجام فرا رسید، دیوان خشم آگاه شدند^۳ و سرور آموزه گناه بر انگیخته شد. [دیوان جامه] دروغ پوشیدند. همدستان شدند^۴. آشفند از فراز دوازده اورنگ (=آسمان) را؛ بر آفرینش زیرین زهر ریختند، بر فرزندان^۵. جام مرگ را مهیا کردند^۶. یهودیان، خادمان برترین خدای، دروغ انگیختند^۷. مفتری فرو افتاد (۴)^۸. در پی آن، برخیزند (=برخاستند) علیه پسر انسان^۹. گناه اندیشند (=اندیشیدند)^{۱۰}. به دروغ گواه ناراست گرد آورند (=آوردند)^{۱۱}. شیطان ملعون که همواره می آزد رسولان را، خود بیاشفت رمه مسیح را. باره [ی خویش] کرد اسخریوطی پلید را، عزیزترین مؤمن از شاگردان را^{۱۲}.

۳. نقد و تحلیل آراء

تا این بخش از متن هر چند نظرات و ترجمه‌های پژوهندگان تا حدی با هم تفاوت دارد، در کل این تفاوتها در مسائل و نکات کلیدی متن نیستند. در سطرهایی که در پی می‌آیند چگونگی خیانت یهودا ذکر شده و به علت ریختگی و افتادگی دستنویس‌ها در این بخش و بویژه به سبب شباهت این موضوع با نص صریح سه انجیل از اناجیل اربعه (کتاب مقدس ۱۹۷۳: ۱۲۰۸، ۱۲۸۰، ۱۳۳۵؛ عهد جدید ۱۸۵۱: ۵۵، ۹۴، ۱۵۶) پژوهشگران تمرکز و دقت بیشتری در آن کرده و نظرات گوناگونی ارائه کرده‌اند. این سطرها از این قرارند:

25 ... nm'dyš pd 26 dst't b... 'dyšg 'w dwšmnyn 27 'bysprd bgpwhr 'byst'w'd 28

'c [r]'štyft pd p'db'rg cy 29 d'[d yh]wd'n wxybyy xwd'y 'wt 30 'mwcg prct

... nimād-iš pad dast ... ādēšag ō dušmenīn abespurd baypuhr abestāwād až rāšīft

pad pādbārag čē dād yahūdān wxēbē xwadāy ud āmōžag/ammōžag par/fražad

آندریاس و هنینگ (همان: ۳۸) به دلیل در دست داشتن تنها یک دستنویس (M 104) این بخش را به صورت ناقص حرف‌نویسی کرده‌اند و تمام آنچه از آن آورده‌اند چنین است: [... mrd] pwhr'byst'w'd (44) [...] 'dyšg 'w dwšmnyn (43) [...] nm'dyšpd (او

(اسخریوطی) (مسیح را) از طریق نشانه (؟) به دشمنان نشان داد. پسر انسان را منکر شد». این دو دانشمند واژه 'dyšg' را که از کلمات مهم این بخش است به معنای «نشانه» دانسته‌اند. هنینگ (۱۹۴۴: ۱۴۳ یادداشت ۶) در بازنگری متن و با استفاده از سایر دستنویس‌های موجود (M 891b, M390, M 459e) همین حرف‌نویسی را ارائه کرده است، با این تفاوت که ابتدای سطر ۲۶ (۴۳ در شماره‌گذاری آندریاس و هنینگ) را به صورت dstbr بازسازی کرده و واژه prct را نیز به معنای «قربانی کرد» دانسته است. زوندرمان (۱۹۷۳: ۱۱۵) با در نظر گرفتن معنای «پاسبان شب، مراقب شبانه» برای واژه 'dyšg' و «صاحب قدرت» برای dstbr عبارت بازسازی شده هنینگ به صورت [nm'dyš pd dstbr... 'dyšg' را به «او را به پاسبان صاحب قدرت نشان داد» برگردانده است. او با وارد دانستن این ایراد که با فعل nm'd به جای pd انتظار w می‌رود و نیز با توجه به این موضوع که در کفالا (۱، ۱۲، ۳۳) همانند آنچه در انجیل آمده یهودا مسیح را از طریق بوسه به سربازان نشان می‌دهد، جایگزین کردن صورت [dstb[ws] به جای [dstb[r] امری ممکن می‌داند و بر این اساس جمله را چنین ترجمه می‌کند: «او را از طریق بوسیدن دست پاسبان نشان داد». این دانشمند (به نقل از کلیمکایت ۱۹۹۳: ۷۱ و ۷۵ یادداشت ۲۵) prct را به «نذر کرد» برگردانده است. آسموسن (۱۹۷۵: ۱۰۶) نیز با تردید نظر زوندرمان را پذیرفته و سطرهای ۲۵-۳۱ را چنین ترجمه کرده است: «او (اسخریوطی) با بوسه‌ای (؟) او را به (پاسبان) نشان داد، او را به دشمنان سپرد، پسر خدا را انکار کرد، ... (و) سرور و آموزگار خویش را به خاطر رشوه‌ای که یهودیان (به او) دادند قربانی کرد». بویس (۱۹۷۵: ۱۲۸) بر خلاف آن که توضیح و تفسیر جملات و عبارات دشوار رسم معهود در این اثر است هیچ توضیحی در مورد این جملات نداده است، اما در واژه‌نامه اثر خود (۱۹۷۷: ۸، ۳۶) واژه 'dyšg/'dyšg' را در دو معنای «پاسبان» و «نشانه و رمز» و واژه dstbr را به معنای «صاحب قدرت» و عبارت pd dstbr را «همانند/ به عنوان شخص صاحب قدرت» دانسته است. کلیمکایت (۱۹۹۳: ۷۱، ۷۵ یادداشت ۲۵) با پذیرش نظر زوندرمان این بخش را چنین ترجمه کرده است: «او (یهودا) او را با [بوسه‌ای] بر دست او به پاسبان نشان داد. او پسر خدا را به دشمنان سپرد. او به راستی خیانت کرد. به خاطر پاداشی که یهودیان دادند سرور و آموزگار خویش را نذر کرد». یاکوبویچ (۲۰۰۴: ۳۹۴) در مقاله‌ای که بخشی از آن به بررسی dastwar فارسی میانه و δstβ'r سغدی اختصاص یافته، واژه مورد بحث حاضر را dstb(r) و به معنای «فرمان و حکم» دانسته و دو جمله bgpwhr ... nm'dyš ... را چنین ترجمه کرده است: «او (یهودا)

نشانه‌ای داد همان گونه که به او فرمان داده شده بود، پسر خدا را به دشمنان تسلیم کرد». او در باب علت جدا نوشته شدن $dst\ b(r)$ در دستنویس‌ها چنین دلیل آورده که «این واژه در زبان پهلوی اشکانی واژه‌ای عالمانه و دخیل از زبان فارسی باستان متأخر بوده و توسط کاتبان مانوی به درستی درک نشده است و یکی از این کاتبان با جدا کردن این دو واژه تعبیری جدید از آن کرده است، به این صورت: «او با حرکت دادن (؟) دستش نشانه‌ای داد»». دورکین-مایسترانست (۲۰۰۵: ۲۶، ۱۴۲) همانند بویس دو معنا برای $dyšg/ dyšg'$ در نظر گرفته و در مورد $dstbr$ پس از ذکر برخی از نظرات فوق «صاحب قدرت، نیرومند» را پذیرفته است. مورانو (۲۰۱۱: ۲۳۹) با یافتن قطعه‌ای کوچک در میان دستنویس‌های مانوی (M 5090) و اتصال آن به دستنویس M 390r واژه دوم از سطر ۲۶ را به صورت bwd ، فعل ماضی ساده سوم شخص مفرد، بازسازی کرده و با متفاوت دانستن روایت مانوی این ماجرا از روایت سه انجیل متی، مرقس و لوقا جمله $nm'dyš... dwšmnyn$ را چنین ترجمه کرده است: «او [او] را با دست نشان داد، این رمزی ($dyšg'$) بود برای دشمنان».

با اتکاء به این تعبیر مورانو در مورد صحت ترجمه پولوتسکی از آن بند کفالا یا که به این موضوع اشاره دارد تردید کرده و معتقد است که واژه $ἀσπασμός$ که پولوتسکی آنرا به «بوسه» برگردانده، به این معنا نیست، بلکه معنای آن «دروغ و تهنیت» است. او همچنین مدعی است که در صحنه‌ای که خیانت یهودا را در کلیسای آپولینز نوو^{۱۳} به تصویر کشیده یهودا مسیح را نمی‌بوسد، بلکه با دست به او اشاره می‌کند (تصویر شماره ۱).

با جمع‌بندی نظرات مذکور در فوق چنین می‌توان نتیجه گرفت که پیشنهادات در مورد آغاز سطر ۲۶ بیش از سه شمار نیستند: $dst\ br$ ، $dst\ bws$ و $dst\ bwd$. از این سه، دو مورد نخست را با اندک دقتی به دستنویس‌های موجود از این متن می‌توان به کنار نهاد. این بخش از متن بر اساس چند دستنویس بازسازی شده است: متأسفانه از دستنویس M 1951 هر دو واژه dst و $b[...]$ که بر اساس سایر دستنویس‌ها از وجود آنها آگاهی داریم به کلی ساقط و محو شده‌اند (تصویر شماره ۲). دو قطعه M 104v و M 459v که تکمیل‌کننده یکدیگرند دقیقاً در محل اتصال به هم در روی $b[...]$ دچار ریختگی شده‌اند (تصویر شماره ۳). جالب اینکه ریختگی در دو قطعه M 5090 و M 390r نیز در همین نقطه واقع شده است (تصویر شماره ۴). در محل اتصال دو قطعه نخست (M 459v و 104v) تنها حرف b قابل دیدن است، اما دو قطعه M 5090 و M 390r به جز b بخشهایی از دو حرف دیگر را نیز نشان

می دهند و همان گونه که مورانو حدس زده این دو حرف به احتمال قریب به یقین چیزی جز wd نیستند و با اطمینان می توان واژه پس از dst را به صورت bwd بازسازی کرد.

تا این مرحله تفاوتی بین نظر نویسنده این سطور با نظر مورانو (۲۰۱۱) وجود ندارد، اما برداشت نگارنده به دلایلی که در زیر خواهد آمد متفاوت از نظر این محقق است:

۱- بر خلاف آنچه مورانو از صحنه خیانت یهودا در کلیسای آپولینز نوو برداشت می کند این تصویر از دید بیننده ای که همچون مورانو قصد دیدن اشاره با دست توسط یهودا را ندارد بی تردید نشان دهنده بوسیده شدن مسیح توسط یهوداست. همین تصویر در کلیسای سینای^{۱۴} ایتالیا (تصویر شماره ۵) و کلیسای تمام ملل^{۱۵} در اورشلیم (تصویر شماره ۶) نماینده همین موضوع است.

۲- به نظر نمی رسد که دلیلی برای وجود تفاوت بین روایت اناجیل و روایت مانوی در این مورد خاص وجود داشته باشد و عدم ثبت این موضوع در انجیل یوحنا نیز الزاماً دلیل تفاوت نظر نویسنده آن با سه انجیل دیگر نیست.

۳- ادعای مورانو در این مورد که واژه یونانی ἀσπασμός به معنای «بوسه» نیست و پولوتسکی (۱۹۴۰: ۱۰:۱۲) آنرا با تسامح و متأثر از روایت انجیل ترجمه کرده قرین به ثواب نیست. فریسک (۱۹۶۰: ۱۶۶) در معانی صورت فعلی ἀσπάζομαι که این واژه مشتق از آن است علاوه بر «درود گفتن و صمیمانه پذیرفتن»، «بوسیدن» را نیز ثبت کرده است. به همین دلیل می توان ادعا کرد که مانویت در غرب نیز تصویری همانند اناجیل از نحوه خیانت یهودا داشته است. لازم به ذکر است که گاردنر نیز در ترجمه ای که اخیراً از کفالایا به چاپ رسانده این واژه را به «بوسه» برگردانده است (۱۹۹۵: ۱۸).

به نظر می رسد که بتوان گفت که این فرضیه که در روایت مانوی یهودا مسیح را با اشاره دست به دشمنان نشان داده بر بنیان های استواری مبتنی نیست و باید همانند زوندرمان و آسموسن و کلیمکایت در این جمله به دنبال واژه «بوسه» باشیم، اما نه «بوسه بر دست» که همانند «اشاره با دست» تعبیری تکامد و بی پشتوانه است، بلکه بوسه بدون واژه ای که آن را مقید کند و تنها از آن معنای «بوسیدن صورت» بر آید. حال چگونه می توان این تعبیر را از جملات... bwd / t dst / pd dyš برداشت کرد؟ برای اثبات چنین فرضی نیازمند بازنگری دو بخش کلیدی این جمله هستیم. این دو بخش pad dst و bwd هستند که در ادامه به بحث در مورد آنها خواهیم پرداخت.

bwd ۱.۳

تنها واژه‌ای که در زبان پهلوی اشکانی با معنای «بوسیدن» می‌شناسیم *'mbwy-*, *'mbwy'd* است (دورکین-مایسترانست ۲۰۰۴: ۳۹). این واژه به صورت وام‌واژه به زبان ارمنی به صورت *hamburem* «بوسیدن» راه یافته و صورت اسمی آن *hamboyr* «بوسه» نیز در این زبان شناخته شده است (هوشمان ۱۸۹۵: ۳۱-۳۲؛ همو ۱۸۹۷: ۱۷۶؛ چونگ ۲۰۰۷: ۱۵). با در نظر گرفتن این صورتها و نیز فعل سغدی *ḥḥyδ* «بوسیدن» (گرشویچ ۱۹۵۴ بند ۱۸۷؛ سیمز-ویلیامز و دورکین-مایسترانست ۲۰۱۲: ۱۰) می‌توان نسبت به اشتقاق آنها و واژه‌های مرتبط با آنها در سایر زبانها و گویش‌های ایرانی از ریشه *baud* «احساس کردن، بوییدن»^{۱۶} اطمینان داشت (چونگ همانجا؛ پوکورنی ۱۹۵۹: ۱۰۳). این مسأله که در کنار صورت *a/hambōd* *، که می‌توان آن را از صورت دخیل در ارمنی باز شناخت، از این ریشه اسمی به صورت *bōd* * به معنای «بوسه» در زبان پهلوی اشکانی وجود داشته باشد کاملاً محتمل است و این مسأله که صورت فعلی این واژه با پیشوند *ham-* ساخته شده به هیچ وجه مانع وجود چنین اسمی نمی‌تواند بود. این موضوع از طریق مقایسه دو صورت فارسی میانه *pyws-* (**pati- + baud*) «آرزو داشتن، امیدوار بودن»، فارسی بیوسیدن «همان» و اسم فارسی بوی «امید، آرزو، خواهش» که در آنها صورت فعلی به همراه پیشوند و صورت اسمی بدون آن است بیشتر قابل درک خواهد بود. لازم به ذکر است که واژه بوسه در گویشهای کومزاری، ایبانه‌ای و سنگلچی به ترتیب به صورتهای *voz*, *būz* و *boh* است (حسن دوست، ۱۳۸۹: ۴۷۱) و با توجه به تحولات آوایی این گویشها این صورتها می‌توانند تردید در مورد صحت صورت پیشنهادی *bōd* * را در پهلوی اشکانی مرتفع نمایند.

حال اگر پیشنهاد مطرح شده در مورد *bwd* را بپذیریم آیا به نظر زوندردمان و معنای «بوسه بر دست» باز خواهیم گشت یا اینکه راهی برای همسوسازی نظر مانویان در این مورد با روایت انجیل می‌توان یافت؟ کلید حل این پرسش در عبارت *pd dst* نهفته است.

pd dst ۲.۳

در زبان فارسی میانه عبارتی حرف اضافه‌ای به صورت *pad dast ī(g)* «از طریق، توسط، با» وجود دارد (دورکین-مایسترانست ۲۰۰۴: ۱۴۲ ذیل *dst*) و برخی از شواهد کاربرد آن چنین است:

Mir Man iii, q 14-17 (= Boyce 1975, o3): 'fr'h ... pd dst 'yg mry 'mw 'mwe'g 'w
hm'g dyn fryst'd

[مانی] آموزه ... را توسط / از طریق مار اموی آموزگار به همه ملت فرستاد (آندریاس -
هیننگ ۱۹۳۴: ۴۶).

BBB 261-264 (= Boyce ibid:157, cu26): 'wḥ kw p'd 'wd phryst bw'm pd dst 'yg
pr[yst]g[n] rwn'n 'wd jmyg'n qyrdg[r'n

تا ما توسط رسولان روشن و رهبران نیرومند حفظ و حراست شویم (هیننگ ۱۹۳۷: ۲۵).
در زبان سغدی نیز حروف اضافه مضاعف pr...dstw در متون مسیحی و pr...δstw در
متون مانوی دارای همین معنا هستند. سیمز-ویلیامز این ساخت را گرتة برداری از صورت
سریانی b-yd دانسته است (زوندرمان ۱۹۸۱: ۳۹ سطر ۳۹۳؛ سیمز-ویلیامز ۱۹۸۵: ۷۵ و ۲۱۰).

C2, 31v11-12: ... 't pr wyny nm'ny qrqy' dstw 'γ'zt qbnw qbnw ptrysty xwm'r

و از طریق پشیمانی او تسکین اندک اندک افزایش می یابد (سیمز-ویلیامز همان: ۷۱).

C2, 60r31-32: ... byy pr wyny dstw θbr'z m'x 'p 't nḡnw

خداوند از طریق او به ما آب و نان داد (همان: ۱۲۷).

می توان احتمال داد که در این جمله نیز pd dst معادل pad dast ī(g) در فارسی میانه
باشد. نبودن معادل ī(g) در این ساخت نیز نمی تواند ایجاد مشکلی کند، چه این واژه، که در
پهلوی اشکانی ēē است، غالباً در میان صفت و موصوف و مضاف و مضاف الیه نیز اختیاری
و قابل حذف است. (برونر ۱۹۷۷: ۱۵؛ شروو ۲۰۰۹: ۲۲۲).

حال اگر به متن باز گردیم و تلاش کنیم تا با توجه به آنچه در مورد اجزاء اصلی آن
گفته شد آن را تحلیل کنیم خواهیم دید که باز هم جملات خالی از ابهام نخواهند بود. این
ابهام به دلیل امکان قرائت چندگانه آنهاست. سطرهای ۲۵-۲۷ را به چند طریق می توان
تجزیه کرد. سه مورد از این احتمالات عبارتند از:

1) nimād-iš pad dast bōd, ādēšag ō dušmenīn; abespurd baypuhr

او را از طریق بوسه - رمزی برای دشمنان - نشان داد؛ پسر خدا را تحویل داد.
با این تعبیر ādēšag بدل برای bōd خواهد بود و این واژه اخیر متمم حرف اضافه واقع
خواهد شد.

2) nimād-iš pad dast bōd ādēšag ō dušmenīn; abespurd paypuhr

او را از طریق رمز بوسه نشان داد؛ پسر خدا را تحویل داد.

در این قرائت *āḏēšag* متمم حرف اضافه *pad dast* و *bōd* مضاف‌الیه آن است.

3) *nimād-iš pad dast bōd āḏēšag; ō dušmenīn abespurd baypuhr*

او را از طریق رمز بوسه نشان داد؛ پسر خدا را به دشمنان سپرد.

این قرائت همانند قرائت دوم است، با این تفاوت که عبارت *ō dušmenīn* به جمله دوم منتقل شده است.

این چندگانگی در امکان قرائت در مورد قسمت پایانی این بخش نیز وجود دارد. بر اساس این که عبارت *pad pādbārag čē dād yahūdān* را مربوط به کدام جمله بدانیم دو امکان به وجود خواهد آمد: «به خاطر رشوه‌ای که یهودیان دادند از راستی رویگردان شد. سرور و آموزگار خویش را قربانی کرد». و یا «از راستی رویگردان شد. به خاطر رشوه‌ای که یهودیان دادند سرور و آموزگار خویش را قربانی کرد».^{۱۸}

۴. نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه آمد می‌توان چنین پنداشت که نحوه خیانت یهودا در روایت مانویان همانند روایت اناجیل از طریق بوسیدن مسیح بوده است و اختلافی در این موضوع بین روایت‌های موجود نیست. چه از سویی این موضوع در روند ماجرا از چندان اهمیتی برخوردار نیست که ضرورتی برای دخل و تصرف و تغییر در آن وجود داشته باشد و از دیگر سو در کفالایا نیز این ماجرا همسان با آنچه در اناجیل آمده نقل شده است. از این رو می‌توان به ضرس قاطع نسبت به بوسیده شدن مسیح توسط یهودا در متن پهلوی اشکانی که موضوع بحث نوشته پیش رو است اطمینان داشت و لذا مباحث زبانشناختی و متن‌شناختی دست‌نویسهای موجود از این روایت باید در راستای اثبات همین برداشت صورت گیرد.

پی‌نوشت‌ها

۱- متأسفانه این مقاله در دسترس نگارنده نیست، اما نظرات زوندردمان از طریق سایر منابع مورد استفاده در مقاله حاضر قابل حصول‌اند.

۲- آندریاس و هنینگ (همان: ۳۷): در این روز جانها رستگار خواهند شد. زوندردمان (به نقل از کلیمکایت همان: ۷۴): در این روز رستگاری جانها. آسموسن (۱۹۷۵: ۱۰۶) در این روز رستگاری جانها (آمد). کلیمکایت (همان: ۷۴) در این روز رستگاری مقدس. مورانو (۱۹۹۸):

- ۱۳۴؛ ۲۰۱۱؛ ۲۳۷): در این روز رستگاری برای جانها (آمد). محققینی که gy'nyn را به «جانها» برگردانده‌اند آنرا صورت جمع از gy'n (gyānīn) دانسته‌اند.
- ۳- آندریاس و هنینگ و آسموسن و مورانو: هنگامی که زمان انجام آمد، دیوان خشم از پسر انسان آگاه شدند. بویس (۱۹۷۵: ۱۲۸ یادداشت ۲) از طریق پسر انسان دیوان شناخته شدند. کلیمکایت (همان: ۷۱): هنگامی که زمان برای پایان پسر انسان آمده بود همه دیوان آن را دانستند.
- ۴- آندریاس و هنینگ و آسموسن: سرور بزه-آموزه ...؛ پوشانید خود را در دروغ، آنها همانند آموختند. کلیمکایت: سرور آموزه گناه‌آلود ... خود را در دروغ پوشید و دیوان با یکدیگر مشورت کردند. مورانو: سرور آموزه پلید برخاست و همدست (شده) جامه دروغ پوشید.
- ۵- آندریاس و هنینگ و آسموسن و کلیمکایت و مورانو: بر فراز دوازده اورنگ (=آسمان) در آشوب گرفتار شدند؛ بر آفرینش زیرین زهر جاری شد، بر پسران.
- ۶- آندریاس و هنینگ: مرگ به ستوه آورنده برای او مهیا شد. آسموسن و مورانو: جام مرگ مهیا کرده شد. کلیمکایت: جام مرگ برای او مهیا کرده شد.
- ۷- آندریاس و هنینگ: باعث مصیبت شدند. آسموسن: موزیانه آسیب ایجاد کردند. کلیمکایت: ایجاد شده از یک دروغ. ترجمه منطبق با نظر مورانو انجام گرفت.
- ۸- آندریاس و هنینگ: تعمید دهنده فرو افتاد. آسموسن: مفتری فرو افتاد. کلیمکایت ترجمه نکرده است.
- ۹- آندریاس و هنینگ: به جای آن، آنها در برابر پسر انسان برخاستند. آسموسن: در جای آن (؟) آنها با پسر انسان نبردی کنند. کلیمکایت: علیه پسر انسان توطئه کردند.
- ۱۰- آسموسن: آنها تدبیر گناه‌آمیز می‌کنند. کلیمکایت: تدبیر پلید کردند. مورانو: توطئه‌شان پلید بود. ترجمه منطبق با نظر آندریاس و هنینگ است.
- ۱۱- آسموسن: با دروغ گواهان ناراست می‌آورند. کلیمکایت: گواهان دروغ پیش آورند. مورانو: با دروغ گواهانی جمع کردند.
- ۱۲- آندریاس و هنینگ: اسخریوطی ... را خائن کرد. عزیزترین (= عیسی) در باره هر روانگان اندوهگین شد. (این دو دانشمند b'jyrw'ng'n را به صورت [hwr]'ng'n تصحیح کرده‌اند). اما هنینگ (۱۹۴۴: ۱۴۳ یادداشت ۶) آنرا به b'jyrw'ng'n برگرداند. هنینگ (همان: ۱۴۲ یادداشت ۱) بخش نخست جمله را چنین ترجمه کرده است: شیطان اسخریوطی را مرکب خویش کرد. کلیمکایت: او اسخریوطی خائن (؟) را مرکب کرد هنگامی که عزیزترین (= عیسی) به شاگردان اعتماد کرد. آسموسن: اسخریوطی خائن را مرکب خویش کرد. او ادامه جمله را ترجمه نکرده است. مورانو (۱۹۹۸: ۱۳۵، ۱۳۷؛ ۲۰۱۱: ۲۱۷ یادداشت ۴) او اسخریوطی بدبخت را مرکب

محمدحسن جلالیان چالشتری ۱۲۱

خویش کرد، [او را] عزیزترین، معتقدترین در میان شاگردان[ش کرد]. همو (۲۰۱۱: ۲۱۷): او اسخریوطی را مرکب بدبخت خویش کرد (او را که) عزیزترین، معتقدترین در میان شاگردان [بود].

۱۳- Apollinare Nuovo

۱۴- Siena

۱۵- Church of All Nations

۱۶- چونگ (همان: ۱۴-۱۵) بر خلاف نظر بارتلومه (۱۹۰۴ ستون ۱۹۷-۱۹۸) قایل به وجود دو ریشهٔ baud با معنای «احساس کردن» و «بوییدن» است.

۱۷- آسموسن جملهٔ نخست را بدون ترجمه رها و ادامه را همانند امکان دوم ترجمه کرده است. کلیمکایت: او به راستی خیانت کرد. به خاطر پاداشی که یهودیان دادند سرور و آموزگار خویش را نذر کرد. مورانو: به خاطر رشوهای که یهودیان [به او] دادند از راستی مرتد شد، سرور و آموزگار خویش را قربانی کرد. دورکین-مایسترانست (۲۰۰۴: ۱۷) -byst'w را به معنای «انکار کردن، تکذیب کردن، مرتد شدن» دانسته است.

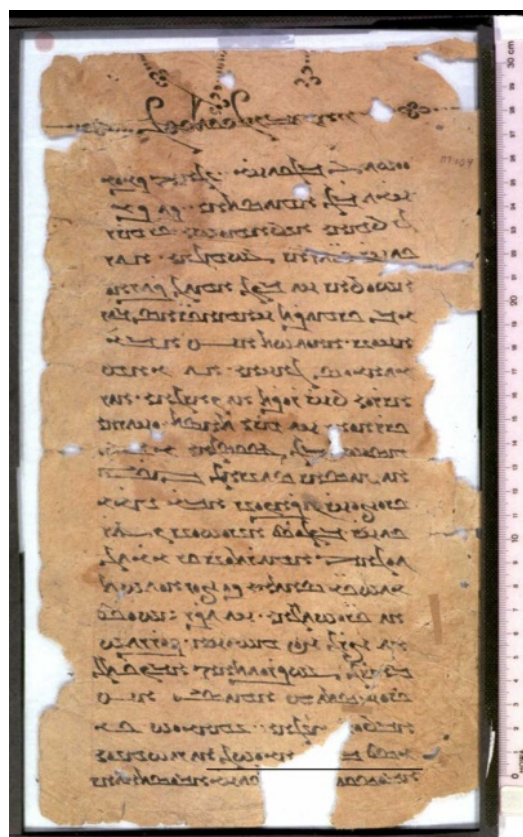
تصاویر

تصویر شماره ۱

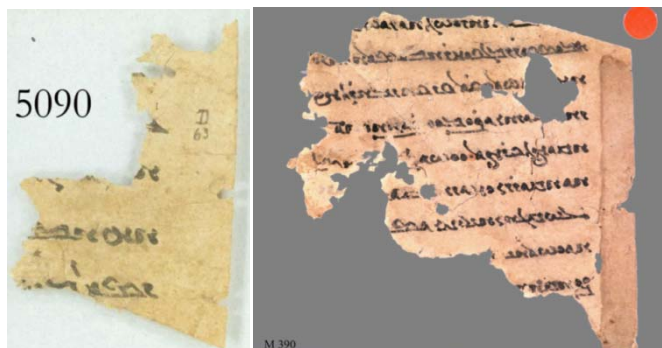

تصویر شماره ۲

تصویر شماره ۳

محمدحسن جلالیان چالشری ۱۳۳

تصویر شماره ۴

تصویر شماره ۵

تصویر شماره ۶

کتابنامه

حسن دوست، محمد، (۱۳۸۹). فرهنگ تطبیقی-موضوعی زبانها و گویشهای ایرانی نو، تهران، فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

Andreas, F. C. & W. Henning, (1934). *Mitteliranische Manichaica aus Chinesisch-Turkestan*, Berlin, Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Asmussen, Jes P., (1975). *Manichaean Literature*, Delmar, New York, Scholars' Facimiles & Reprints.

Bartholomae, Ch., (1904). *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner.

Boyce, M., (1975). *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian, Texts with Notes* (Acta Iranica 9), Téhéran-Liège, Bibliothèque Pahlavi.

-----, (1977). *A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian* (Acta Iranica 9a), Téhéran-Liège, Bibliothèque Pahlavi.

Brunner, Ch., (1977). *A Syntax of Western Middle Iranian*, Delmar, New York, Caravan Books.

Cheung, J., (2007). *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*, Leiden. Boston, Brill.

Durkin-Meisterernst, D., (2004). *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian* (Dictionary of Manichaean Texts vol. III, Part 1), Turnhout, Brepols.

Frisk, H., (1960). *Griechisches Etymologisches Wörterbuch*, 2 Band, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.

Gradner, L., (1995). *The Kephalaia of the Teacher*, The Edited Coptic Manichaean Texts in Translation with Commentary, Leiden, New York, Köln, E.J. Brill.

Gershevitch, I. (1954) *A Grammar of Manichean Sogdian*, Oxford, Basil Blackwell.

Henning, W. B., (1937). *Ein Manichäisches Bet- und Beichtbuch*, Berlin, Verlag der Akademie der Wissenschaften.

-----, (1944). "The Murder of the Magi", *Journal of the Royal Asiatic Society*, pp. 133-144 (= Acta Iranica 15, pp. 139-150).

The Holy Bible, Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments, ed. by Herbert G. May & Bruce Metzger, New York, Oxford University Press, 1973.

Hübschmann, H., (1895). *Persische Studien*, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner.

-----, (1897). *Armenische Etymologie*, Leipzig, Verlag von Breitkopf & Härtel.

Klimkeit, H., (1993). *Gnosis on the Silk Road*, New York, Harpersanfransisco.

- Morano, E., (1998) "My Kingdom is not of This World. Revisiting the Great Parthian Crucifixion Hymn", in Sims-Williams (ed.), *Proceeding of the Third European Conference of Iranian Studies Held in Cambridge*, 11th to 15th September 1995, Part 1. Old and Middle Iranian Studies, Wiesbaden, 131-145.
- , (2011). "Judas' Token to the Enemies in the Manichaean Account of Jesus Betrayal", in C. Lippolis et S. de Martino (ed.s), *Un Impaziente Desiderio di Scorrere il Mondo*, Firenze, pp. 237-240.
- The New Testament, *A Literal Translation from the Syraic Peshito Version*, by James Murdock, New York, Stanford and Swords, 1851.
- Pokorny, J., (1959). *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, Berlin und München, Francke Verlag.
- Polotsky, H. J. & A. Böhlig, (1940) *Kephalaia* (Manichäische Handschriften der Staatlichen Museen Berlin), Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag.
- Sims-Williams, N., (1985). *The Christian Sogdian Manuscript C2* (Schiften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Berliner Turfantexte XII), Berlin, Akademie-Verlag.
- , & D. Durkin-Meisterernst, (2012). *Dictionary of Manichaean Sogdian and Bactrian* (Dictionary of Manichaean Texts, vol.III, part 2), Turnhout, Brepols.
- Skjaervø, P.O., (2009). " Middle West Iranian", in G. Windfuhr (ed.), *The Iranian Languages*, London & New York, Routledge.
- Sundermann, W., (1968). "Christliche Evangelientexte in der Überlieferung der Iranisch-manichäische Literature", *Mitteilung des Instituts für Orientforschung* 14/iii, pp. 386-405.
- , (1973). *Mittelpersische und Parthische Kosmogonische und Parabeltexte der Manichäer* (Berliner Turfantexte 4), Berlin, Akademie-Verlag.
- , (1981). *Mitteliranische Manichäische Texte Kirchengeschichtlichen Inhalts*, (Berliner Turfantexte XI), Berlin, Akademie-Verlag.
- Yakubovich, I., (2004). "Nugae Sogdicae 2" in D. Durkin-Meisterernst, S. Raschmann, J. Wilkens, M. Yaldiz, P. Zieme (eds.), *Turfan Revisited- The First Century of Research into the Arts and Cultures of Silk Road*, Berlin, pp. 393-397.